

Rizični i zaštitni čimbenici u relaciji s veličinom grada i izloženosti ratnim razaranjima

MARIJA LEBEDINA-MANZONI
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet
Sveučilište u Zagrebu
Kušlanova 59a, Zagreb
E-mail: marija@erf.hr

UDK: 364.122.5-053.2/.06
159.97:364-053.2/.06
Izvorni znanstveni rad
Priljeno: 27. 9. 2002.

U razdoblju od 1998. do 2000. godine učinjeno je opsežno istraživanje s ciljem utvrđivanja potreba djece i mladih za psihosocijalnim intervencijama i socijalnom podrškom u različitim područjima Republike Hrvatske (Žižak, Koller-Trbović, Lebedina-Manzoni, 2001). U ovom radu prikazani su rezultati koji se odnose na djecu i mladež koja su bila obuhvaćena intervencijama u 14 centara za socijalnu skrb tijekom 1998. g. Cilj rada jest odgovoriti na neka pitanja u vezi s veličinom grada/mjesta te posljedicama ratnih zbivanja u Hrvatskoj tijekom prošlog desetljeća u odnosu na definiranje rizika i zaštitnih čimbenika za razvoj djece i mladeži. Uzorak ispitanika čini 271 ispitanik: djeca ili mlade osobe s poremećajima u ponašanju ili u riziku na poremećaje u ponašanju. Ovisno o kriterijskim varijablama, uzorak ispitanika podijeljen je u poduzorke (prema veličini grada i zahvaćenosti ratom). Rizični čimbenici mjereni su pomoću instrumenta The Youth Level of Services / Case Management Inventory (YLS/CMI) autora Hoge i Andrews (1994), a zaštitni čimbenici pomoću Check List of Developmental Assets što je razvio Search Institute in Minneapolis (Lefferet, Benson i Roehlkepartain, 1997). Rezultati su prikazani i interpretirani temeljem multivarijantnih metoda obrade podataka. Rezultati omogućuju zaključke u vezi s planiranjem intervencijskih strategija, posebice u vezi s veličinom grada te rizičnim čimbenicima koje treba držati pod kontrolom i reducirati te zaštitnih čimbenika koje je potrebno poticati i implementirati u različite sredine.

Ključne riječi: RIZIČNI FAKTORI, ZAŠTITNI FAKTORI, IZLOŽENOST RATU, VELIČINA GRADA, PROBLEMI PONAŠANJA

1. Uvod

Recentna literatura često kao jedan od značajnih socijalnih čimbenika za pojavu i razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladeži navodi veličinu grada, odnosno velike gradove. Prema DSM-IV klasifikaciji poremećaji ophođenja češći su u gradskim nego u seoskim sredinama (DSM-IV, 1996, str. 91). Davison i Neale (1999) navode veličinu grada, odnosno veliki grad kao jedan od rizičnih čimbenika u prevalenciji emocionalnih i ponašajnih poremećaja kod djece i adolescenata.

To naravno nikako ne znači uzročno-posljedičnu vezu, tako da na temelju spomenutog ne možemo govoriti o gradu ili velikom gradu kao uzročniku poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Nastanku, razvoju i održavanju poremećaja veći ili manji doprinos daje niz čimbenika (u ovom slučaju rizičnih): siromaštvo, nezaposlenost, nedovoljna aktivnost institucija i građana na lokalnoj razini, obiteljski problemi, problemi roditeljstva, teškoće u odnosima i komunikaciji među članovima obitelji, zdravlje djeteta i ostalih članova obitelji, sposobnosti djeteta za akademska postignuća, usvojenost socijalnih i komunikacijskih vještina itd. Dakle, tek interakcija svih tih, a k tome posebice protektivnih čimbenika kod djeteta ili mlade osobe i u njenoj sredini, te vrijeme kada se neki čimbenik javlja ili djeluje, kao i niz drugih tzv. medijacijskih i moderatorskih varijabli (Laucht i sur., 1998), dat će odgovor hoće li doći do zdravog, socijalno uspješnog i integriranog ponašanja ili poremećaja u ponašanju, odnosno

općem funkcioniranju i svladavanju života, ili do toga neće doći. Ako problem poremećaja u ponašanju suzimo samo na delinkventno ponašanje, onda su tu istraživanja o utjecaju mjesta življenja kao jednog od činitelja rizika za pojavu prijestupničkog ponašanja mladih puno konkretnija i prisutnija sve od Chicago School koja je na neki način otvorila pitanje "kriminogenih zona" u velikim gradovima (Regoli i Hewitt, 1991).

Jedan od poznatijih načina na koji se klasificiraju činitelji rizika u zajednicama razlikuje sljedeće činitelje rizika (Sherman i sur., 1998):

- Sastav zajednice – odnosi se na vrstu stanovništva u zajednici (primjerice: siromašni, nezaposleni, odrasli, rastavljeni, muškarci, muškarci teenageri, samohrani roditelji i sl.). Pri tome nije jasno povećava li veći broj takvih stanovnika u nekoj zajednici rizičnost zajednice ili se to događa tek kad njihov broj prijeđe određenu vrijednost.
- Socijalna struktura – odnosi se na način na koji članovi dolaze u međusobne odnose, interakcije (primjerice: velik broj jednoroditeljskih obitelji u zajednici smanjuje mogućnost kontrole adolescenata naprosto temeljem omjera odrasli-djeca/mladi u toj zajednici. To s druge strane povećava prostor komunikacije mladih međusobno, a kako je delinkvencija grupni fenomen, činitelji rizika na delikventno ponašanje mladih postaju izvjesniji).
- "Kultura oporbe" – stvara se kao rezultat nemogućnosti sudjelovanja u ekonomskom i socijalnom životu zajednice. Nakon što ih zajednica odbije, oni počinju odbijati živjeti po pravilima te zajednice i stvaraju "kulturu oporbe".
- Mogućnost nelegalnog ponašanja – odnosi se na činjenicu da je u zajednicama koje stvaraju "kulturu oporbe" znatno prisutnije tržište "zabranjene robe i zabranjenih ponašanja" (alkohol, droga, oružje, prostitucija i sl.).
- Socijalna i fizička neuređenost – ta se skupina rizika odnosi na jednu od najnovijih teorija poznatih po metafori "razbijenih prozora", po kojoj su zajednice u kojima ljudi i kuće djeluju neuredno, više rizične zato što privlače "ozbiljne kriminalce" / "teže delinkvente", više nego nosioce mehanizama socijalne kontrole.

Utjecaji velikog grada ili veličine grada na život njegovih građana mogu se raspravljati iz različitih perspektiva. U vezi s predmetom kojim se ovdje bavimo, a to su poremećaji u ponašanju djece i mladeži – spomenut ćemo neke od važnijih čimbenika čije djelovanje može imati određenog utjecaja na pojavu i širenje te podržavanje takvih modela ponašanja, a koji su važni tek ako se promatraju u korelaciji s manjim ili seoskim sredinama, odnosno u korelaciji s prelaskom iz manjih u veće gradove iz različitih željenih ili neželjenih razloga.

Tako Lacković-Grgin (2000) govori o akulturacijskom stresu uvjetovanom migracijama zbog siromaštva, nezaposlenosti, rata, prognaništva, izbjeglištva. U današnje vrijeme kod nas su sve češće zastupljene migracije motivirane željom za boljom edukacijom, radnim mjestom, sredinom koja nudi raznovrsnije sadržaje i mogućnosti života i zabave itd. Čak i kada se radi o relativno povoljnim i željenim motivima migracije, ona je često povezana s teškoćama izazvanim brojnim promjenama (navika, stavova, vrijednosti, kulturnog identiteta). U posljednjih deset godina u Hrvatskoj je također moguće govoriti o toj vrsti stresa, ali i traume, iz razloga kretanja koja su potaknuta ratnim zbivanjima – izbjeglice i prognanici iz Hrvatske, izbjeglice i prognanici koji dolaze u Hrvatsku iz drugih bivših jugoslavenskih republika, prognanici iz jednog dijela Hrvatske zahvaćena ratom u drugi koji nije bio neposredno zahvaćen ratnim događanjima. Može se govoriti o pravoj migracijskoj konfuziji koja se zbivala u prvim godinama rata, ali koja se ni danas ne smiruje jer nije dovoljno nuditi prognanicima i izbjeglicama samo to da se vrate u svoja domicilna područja. Stoga je veoma teško predvidjeti specifične utjecaje određene sredine gledano s aspekta zahvaćenosti ili nezahvaćenosti neposrednim ratnim zbivanjima i razaranjima, budući da je cijela Republika Hrvatska sudjelovala u ratu na određeni način i budući da je mobilnost ljudi različitih društveno-zemljopisnih i inih obilježja bila vrlo velika, a i još je takva.

Skupina istraživača (Ilišin i Radin, 2002) provela je u Hrvatskoj dosta opsežno istraživanje o vrijednosnom sustavu i oblicima ponašanja mladih između 1986. i 1999. godine i utvrdila da se ukupan društveni položaj mladih tijekom tih godina promijenio. U nekim segmentima života položaj mladih još se i pogoršao, o čemu može govoriti porast nezaposlenosti među mladima, opadanje kvalitete života, kao i širenje nekih potencijalno devijantnih oblika ponašanja. Autori zaključuju da "tranzicijski procesi mladima otvaraju nove i veće perspektive i ujedno ih izlažu novim i većim rizicima" (Ilišin i Radin, 2002:15).

Literatura također naglašava da mladi u suvremenom svijetu, a pogotovo u tranzicijskim zemljama imaju sličan položaj i slične probleme. U suvremenom, postmodernom vremenu svijet se globalizirao te istovremeno individualizirao. To drugim riječima znači da su nam sve više dostupne iste informacije, materijalne stvari, ali i strahovi, neizvjesnosti i problemi s kojima se postmoderni čovjek susreće i nosi ih sam ili u suženom socijalnom okruženju.

Stoga smo željeli provjeriti postoje li određene specifičnosti u funkcioniranju gradskih i lokalnih sredina u vezi s ratnim zbivanjima posljednjih desetak godina u Hrvatskoj gledano kroz vrste i razine rizičnosti i potreba djece i mladeži s poremećajima u ponašanju ili u riziku na razvoj poremećaja u ponašanju te zaštitne čimbenike. Djecu i mladež za koje se procjenjuje da su na određenoj razini rizika/potreba (niska, umjerena, visoka ili vrlo visoka) međusobno smo uspoređivali s obzirom na veličinu grada i zahvaćenost ratom i u odnosu na rizike i u odnosu na prednosti, na snage i u samom djetetu i u njegovoj užoj i široj sredini. Takvi podaci mogli bi biti dobar pokazatelj ukupnog funkcioniranja određene gradske i/ili lokalne razine, a s tim u svezi obitelji i pojedinaca unutar nje te posebice djece i mladeži na kojima se najčešće prepoznaju i pozitivne i negativne tendencije razvoja nekog društva i društvenih sustava. Ukratko ćemo spomenuti neke od prednosti i nedostataka velikih gradova i manjih mjesta koji se najčešće spominju u literaturi i istraživanjima:

	Rizični čimbenici	Zaštitni čimbenici
Veliki grad	– siromaštvo, nezaposlenost, beskućništvo, ovisnosti, nasilje, otuđenost, scene-supkulture, izrabljivanje, prostitucija, prenapučenost	– veće mogućnosti izbora: školovanja, zapošljavanja, napredovanja na radnom mjestu, kulturnih i zabavnih sadržaja, izbora slobodnih aktivnosti, druženja, privatnosti, drugačijih odnosa unutar obitelji, – široka ponuda brojnih intervencija u kriznim i inim situacijama
Manje mjesto	– slabije mogućnosti izbora (sve naprijed nabrojeno što nudi veliki grad), nedostatak privatnosti, slabije mogućnosti osobnog i profesionalnog razvoja i napredovanja, ovisnost o velikim gradovima u svim slučajevima veće specijaliziranosti, te viših oblika školovanja i profesionalnog napredovanja, nedovoljno izazova za mlade	– dobra socijalna mreža i socijalna podrška, zainteresiranost za bližnje, veći utjecaj vjerskih organizacija, niski rizik od razvoja socijalnopatoloških pojava uzrokovanih globalizacijom (nasilje, nezaposlenost, prostitucija, droga, beskućništvo, supkulturne scene mladih), orijentiranost ljudi na sebe i vlastite potencijale, a time i veća kreativnost i razvoj vlastitih potencijala, tj. umjesto potrošačkog tu se razvija aktivni i proaktivni te kreativni duh

Poznato je da se oko 65% najtežih kaznenih djela počini u velikim gradovima (Sherman i sur., 1998). S druge strane također je poznato da što je više kriminala u nekoj zajednici, to će ona teže razvijati aktivnosti za njegovo suzbijanje ili preveniranje. Stoga je veoma važno da preventivne i interventne mjere budu sveobuhvatne i s aspekta obuhvaćanja svih rizika i s aspekta uključivanja svih potrebnih službi i institucija.

2. Ciljevi i hipoteze

Polazeći od osnovnog cilja projekta (opširnije o tome u Žižak, Koller-Trbović i Lebedina-Manzoni, 2001), pa tako i ovog dijela istraživanja koje je usmjereno na prikupljanje podataka i dobivanje spoznaja o razvoju rizičnih i zaštitnih čimbenika u vezi sa specifičnošću mjesta boravka, u istraživanju smo pošli od nekoliko hipoteza: H1 – očekuje se da u velikom gradu (Zagreb) postoji veći broj rizika, a time i intenzivniji poremećaji u ponašanju djece i mladeži nego u manjim gradovima i mjestima; H2 – očekuje se prisutnost većeg intenziteta prednosti, posebice vanjskih, u srednjim i manjim gradovima i mjestima, H3 – očekuje se prisutnost većeg intenziteta rizika i manje prisutnosti prednosti u mjestima neposredno zahvaćenim ratom.

3. Metode rada

3.1. Uzorak ispitanika

Budući da je centar za socijalnu skrb u Hrvatskoj osnovna služba na lokalnoj razini koja brine za sve probleme ljudi na svom području, odlučili smo se za uzorak ispitanika (djece i mladeži) koji se nalaze u brizi i skrbi centra za socijalnu skrb jer se tako dobiva šira lepeza odstupanja i rizika, odnosno potreba stanovnika određenog područja, ne samo onih mladih koji su registrirani kao počinitelji kaznenih djela. Uzorak čini 271 ispitanik, u dobi 10–20 godina, korisnik usluga centra za socijalnu skrb u razdoblju od 1. 1. do 31. 12. 1998.

3.2. Uzorak varijabli

Primijenjena su dva upitnika:

a) Upitnik za procjenu rizičnosti/potreba ispitanika (YLS/MCI) autora Hoge i Andrews (1994)¹. Konstruiran je s namjerom identifikacije rizičnih čimbenika i njihova intenziteta (niska, umjerena, visoka i vrlo visoka razina rizičnosti ispitanika) te definiranja potreba djece i mladih s poremećajima u ponašanju ili u riziku na poremećaje za adekvatnom intervencijom (niska, umjerena, visoka ili vrlo visoka razina intervencije). Procjene za ispitanike na upitniku YLS vršili su stručni djelatnici u centrima za socijalnu skrb prema prebivalištu ispitanika.

Lista prednosti predstavlja skraćenu i modificiranu verziju instrumenta 40 Developmental Assets što je razvijen u Search Institute Minneapolis (Leffert, Benson i Roehlkepartain, 1997)². Namijenjen je procjeni razvojnih prednosti djeteta / mlade osobe i njegove sredine (2 skupine od po 20 vanjskih i 20 unutarnjih prednosti) te o njima govorimo kao o protektivnim/zaštitnim čimbenicima. Listu su ispunjavali ispitanici, pa se stoga radi o samoprocjeni.

¹ Upitnik YLS/MCI ima 42 varijable podijeljene u 8 područja (prijašnji i sadašnji delinkventni status, obitelj/roditeljstvo, obrazovanje/zaposlenje, odnosi s vršnjacima, ovisnosti, slobodno vrijeme, osobnost/ponašanje, stavovi/orijentacije). Polazni skorovi za procjenu razine rizičnosti jesu slijedeći: niska (0–8), umjerena (9–22), visoka (23–34) i vrlo visoka (35–42). Provjera polaznih skorova na uzorku ispitanika iz našeg istraživanja ukazuje na određene razlike (vidjeti u radu Nikolić i sur. – u tisku).

² Razvojne prednosti grupiraju se po svom sadržaju u dvije skupine sa po 20 vanjskih razvojnih prednosti (podrška, osnaživanje, granice i očekivanja, konstruktivno korištenje vremena i 20 unutarnjih razvojnih prednosti (predanost učenju, pozitivne vrijednosti, socijalna kompetentnost, pozitivan identitet). Odgovori ispitanika numerirani su od 1 (prednost je uvijek prisutna), 2 (uglavnom je prisutna), 3 (rijetko je prisutna), do 5 (prednost nikada nije prisutna).

4. Metode obrade podataka

Za utvrđivanje razlika između skupina ispitanika formiranih po dva kriterija – veličina grada i zahvaćenost ratom, korištena je diskriminativna analiza. Specifičnija obilježja kriterijskih varijabli jesu:

U odnosu na 1 kriterij:

Veličina grada:	Gradovi:
Glavni grad s oko 1.000.000 stanovnika	Zagreb
Gradovi s 100.000 do 200.000 stanovnika	Osijek, Rijeka
Gradovi ispod 100.000 stanovnika	Pula, Karlovac, Šibenik, Varaždin, Ogulin, Križevci

U odnosu na 2. kriterij:

Zahvaćenost ratom:	Gradovi:
Glavni grad (i posredna i neposredna ugroženost)	Zagreb
Neposredna ugroženost	Osijek, Karlovac, Šibenik, Ogulin
Posredna ugroženost	Rijeka, Pula, Varaždin, Križevci

5. Rezultati i diskusija

Rezultati će biti interpretirani prema pokazateljima diskriminativnih analiza u vezi s rizičnim i zaštitnim čimbenicima u odnosu na veličinu grada i zahvaćenost ratom.

5.1. Činitelji rizika

5.1.1. Činitelji rizika s obzirom na veličinu grada (rezultati u odnosu na četiri razine rizika prema upitniku YLS)

Diskriminativnom analizom izolirane su dvije statistički značajne diskriminativne funkcije.

Tablica 1. Diskriminativne vrijednosti (lambda), centrioidi grupa (C), standardna devijacija (SD) diskriminacijskih funkcija, F test i razina statističke značajnosti (P)

DF	Lambda	C 1	C 2	C 3	SD 1	SD 2	SD 3	F	P
1	1.1040	-.05	.14	-.04	.44	.29	.43	13.54	.000
2	.0488	.27	-.48	.10	1.26	.41	1.18	22.86	.000

Legenda:

C 1 = Zagreb (cca 1.000.000 stanovnika)

C 2 = gradovi srednje veličine (100.000–200.000 stanovnika)

C 3 = mala mjesta i gradovi (ispod 100.000 stanovnika)

Tablica 2. Struktura diskriminacijskih funkcija

Varijable	Diskriminacijski koeficijenti		Diskriminativne funkcije	
Niski rizik	.53	-.29	-.71	-.90
Umjereni rizik	.80	-.11	1.04	.32
Visoki rizik	.26	.95	-.06	-.94
Vrlo visoki rizik	.04	.05	-.68	-.37

Prva diskriminativna funkcija definirana je umjerenom razinom rizika i nešto manje niskom. S njom su u maloj pozitivnoj korelaciji gradovi srednje veličine, a u neznatno negativnoj Zagreb i manja mjesta i gradovi. **Druga diskriminativna funkcija** definirana je visokom razinom rizika i s njom je u osrednjoj pozitivnoj korelaciji grad Zagreb, a u niskoj mala mjesta i gradovi, dok su gradovi srednje veličine s tom diskriminativnom funkcijom u srednjoj negativnoj korelaciji.

Visoka razina rizika najprisutnija je u Zagrebu, a umjerena i niska u gradovima srednje veličine. Prema predznaku, mada nešto slabije, mala mjesta slijede Zagreb. Gradovi srednje veličine u negativnoj su korelaciji s visokim rizikom, a u maloj pozitivnoj s umjerenom i niskom razinom rizika.

Ti rezultati mogli bi ukazivati na rizičnost velikog grada, ali i malih mjesta – rizičnost za pojavu i razvoj visokorizičnih poremećaja u ponašanju djece i mladeži; dok bi povezanost gradova srednje veličine s umjerenom i niskom razinom rizika mogla ukazivati na trend uspješnog sprečavanja razvoja visokog rizika. O tim rezultatima može se promišljati na način da problemi djece i mladih u velikom gradu (Zagreb) brže i lakše intenziviraju zbog više tolerancije (ili teže kontrole) stručnjaka i građana na različita odstupanja u ponašanju i funkcioniranju djeteta i obitelji, pa se događa da se intervenira tek kad problemi poprime ozbiljniji oblik – odnosno, da se u odnosu na visokorizična ponašanja u velikom gradu iskazuje više visokorizičnih ponašanja zato jer postoje stručnjaci koji mogu problem prepoznati i službe koje mogu sukladno tome intervenirati. Kod malih mjesta vjerojatno dolazi do razvoja visoke razine rizičnosti zbog nepostojanja mogućnosti za poduzimanje različitih intervencija na ranijim razinama (npr. intervencije u obitelji, školi, nemogućnost nestigmatizirajućeg korištenja savjetovališta i nedostupnost stručnjaka za pomoć u odgoju, odnosima u obitelji i sl.).

5.1.2. *Velicina grada – rezultati prema osam područja rizika / potreba iz upitnika YLS*

Diskriminativnom analizom izolirane su dvije statistike značajne (na razini $p=0.5$) diskriminativne funkcije.

Tablica 3. Diskriminativne vrijednosti (lambda), centriodi grupa (C), standardna devijacija diskriminacijskih funkcija (SD), F-test i razina statističke značajnosti (P)

DF	Lambda	C 1	C 2	C 3	SD 1	SD 2	SD 3	F	P
1	.7894	.80	-.35	-.17	1.95	1.46	1.54	3.33	.036
2	.4150	-.17	-.54	.31	1.03	1.04	.76	4.95	.008

Tablica 4. Struktura diskriminacijskih funkcija

Varijable	Diskriminacijski koeficijenti		Diskriminacijske funkcije	
Raniji i sadašnji status	.38	-.20	.53	-.21
Obitelj/roditeljstvo	.17	-.53	.34	-.58
Obrazovanje/zapošljavanje	.12	-.05	.44	-.25
Odnosi s vršnjacima	.48	.29	.89	.31
Ovisnosti	.46	-.22	.59	-.02
Slobodno vrijeme	.46	.58	.88	.47
Osobnost/ponašanje	.06	-.34	.45	-.42
Stavovi/orijentacije	.40	-.30	.62	-.31

Prva diskriminativna funkcija definirana je s 5 sumarnih područja rizika/potreba: odnosi s vršnjacima (.48), zlouporaba sredstava ovisnosti (.46), aktivnosti u slobodno vrijeme (.46), stavovi i orijentacije (.40) i prijašnji i sadašnji delinkventni status (.38). Prema prikazanim rezultatima moguće je zaključiti da se radi o funkciji koja definira prisutnost negativnih rezultata na svim spomenutim područjima. Na temelju vrijednosti centroida moguće je zaključiti da vrlo visoku pozitivnu korelaciju s tom diskriminativnom funkcijom postižu ispitanici iz grada Zagreba, dok su ostali u negativnoj korelaciji s njom na način da su u osrednjoj negativnoj korelaciji ispitanici srednjih gradova, a u maloj negativnoj ispitanici malih mjesta i gradova Republike Hrvatske.

Druga diskriminativna funkcija najznačajnije je definirana slijedećim područjima rizika/potreba: aktivnosti u slobodno vrijeme (.58), obiteljske prilike i roditeljstvo (-.53), osobnost i ponašanje (-.34), stavovi i orijentacije (-.30) te odnosi s vršnjacima (.29). Moguće je prepoznati da tu diskriminativnu funkciju najbolje definiraju problemi vezani uz područje aktivnosti u slobodno vrijeme i nešto slabije područje odnosa s vršnjacima. Prateći centroe uočava se osrednja pozitivna korelacija s tom diskriminativnom funkcijom kod ispitanika iz malih mjesta i gradova, dok ostale dvije skupine ispitanika postižu negativnu korelaciju na način da je ona srednja kada se radi o gradovima srednje veličine, a mala kod ispitanika iz grada Zagreba.

Najviše problema na većini područja rizika/potreba pokazuju ispitanici iz Zagreba, glavnog grada Republike Hrvatske, i to više nego u malim mjestima, posebno više nego u gradovima srednje veličine. Međutim, kada se radi o malim mjestima, tada su ona u najlošijoj poziciji u odnosu na područja aktivnosti u slobodno vrijeme i odnosa s vršnjacima. Kod ispitanika iz grada Zagreba i ta, ali i druga područja problematična su. Možda se u ovim rezultatima naziru smjernice za mala mjesta da povećaju ponudu i poboljšaju kvalitetu aktivnosti u slobodno vrijeme za djecu i mladež i to onih koje bi njima bile atraktivne i prihvatljive, odnosno privlačne. Za gradove srednje veličine moguće je konstatirati da su u osrednje negativnoj korelaciji s obje diskriminativne funkcije. Takvi rezultati ukazuju na mogućnost zaključka kako je na većini rizičnih područja najpovoljnija situacija u gradovima srednje veličine.

Iz navedenih rezultata može se zaključiti da su srednje veliki gradovi (u ovom slučaju 100.000–200.000 stanovnika) rizičnosti za razvoj ozbiljnih i teških poremećaja u ponašanju djece i mladeži izloženi manje nego veliki grad ili mala mjesta (u Hrvatskoj). Takve rezultate moguće je tumačiti prednostima koje imaju gradovi srednje veličine, a koje se prepoznaju u potenciranju pozitivnosti i reduciranju negativnosti druge dvije kategorije gradova/mjesta ovisno o njihovoj veličini. Ti rezultati čine se i dosta logičnima i prihvatljivima te je moguće razmišljati da bi velike gradove trebalo reorganizirati i urediti po načelu srednje velikih gradova.

5.1.3. Činitelji rizika obzirom na zahvaćenost ratom (– rezultati za 4 razine rizika prema upitniku YLS)

Diskriminativnom analizom izolirane su dvije, od kojih samo jedna statistički značajna diskriminativna funkcija. Rezultate je moguće pratiti kroz tablice koje slijede.

Tablica 5. Diskriminacijske vrijednosti (lambda), centroidi grupa (C), standardna devijacija (SD) diskriminacijskih funkcija, F-test i razina statističke značajnosti (P)

DF	Lambda	C 1	C 2	C 3	SD 1	SD 2	SD 3	F	P
1	1.0551	-.03	.09	-.07	.38	.32	.36	3.30	.037
2	.0345	.25	-.34	.20	1.30	.72	1.25	.54	.591

Legenda:

C 1 = grad Zagreb

C 2 = gradovi i mjesta zahvaćeni ratom

C 3 = gradovi i mjesta nezahvaćeni ratom

Tablica 6. Struktura I. diskriminacijske funkcije

Varijable	Diskriminacijski koeficijenti	Diskriminacijske funkcije
Niski rizik	.53	.69
Umjereni rizik	.79	.91
Visoki rizik	.31	.14
Vrlo visoki rizik	.05	-.78

Od dvije dobivene diskriminativne funkcije samo se prva pokazala statistički značajnom. Definirana je umjerenom razinom rizičnosti (.79), zatim niskom (.53) te donekle i visokom (.31). Iako su razlike značajne na razini $p=.05$, ipak su razlike među skupinama vrlo male, odnosno vrlo nisku pozitivnu korelaciju s tom diskriminativnom funkcijom imaju područja zahvaćena ratom, a vrlo nisku negativnu ona nezahvaćena ratom i Zagreb.

5.1.4. Zahvaćenost ratom – rezultati za 8 područja rizika / potreba prema upitniku YLS

Rezultati diskriminativne analize ukazuju na statističku značajnost samo druge diskriminativne funkcije, što je moguće pratiti u tablici 7.

Tablica 7. Diskriminacijske vrijednosti (lambda), centriodi grupa (C), standardna devijacija diskriminacijskih funkcija (SD), F-test i razina statističke značajnosti (P)

DF	Lambda	C 1	C 2	C 3	SD 1	SD 2	SD 3	F	P
1	.7783	.82	-.19	-.28	2.00	1.53	1.62	.191	.147
2	.1693	-.03	.29	-.29	.99	.94	.74	.751	.001

Tablica 8. Struktura II. diskriminativne funkcije

Varijable	Diskriminacijski koeficijenti	Diskriminacijske funkcije
Raniji i sadašnji status	-.05	.01
Obitelj/roditeljstvo	.76	.66
Obrazovanje/zaposlenje	.20	.34
Odnosi s vršnjacima	-.40	-.40
Ovisnosti	.01	-.18
Slobodno vrijeme	-.44	-.32
Osobnost/ponašanje	.12	.29
Stavovi/orijentacije	.08	.14

Druga diskriminativna funkcija u prostoru područja rizika/potreba najznačajnije je definirana područjem obitelji i roditeljstva (.76) te aktivnostima u slobodno vrijeme (-.44) i odnosima s vršnjacima (-.40). Ovisno o smjeru, moguće je konstatirati da tu diskriminativnu funkciju definiraju problemi u području obitelji i roditeljstva. Položaj centroida ukazuje da pozitivnu, iako osrednju korelaciju s ovom funkcijom imaju ispitanici iz područja zahvaćenih ratom, dok negativnu (osrednju ili gotovo nezatnu) imaju ispitanici iz područja nezahvaćenih ratom i grada Zagreba.

To upućuje na zaključak da su najznačajnije razlike između područja direktno zahvaćenih ratom i onih koja nisu bila direktno zahvaćena ratom najbolje definirane problemi-

ma obitelji i roditeljstva. Naravno, to ne treba čuditi budući da su upravo obitelji iz područja zahvaćenih ratom pretrpjele i najveće promjene, gubitke, razdvojenost i sl., odnosno najviše stresova. Također, treba imati na umu da je jedno od novijih istraživanja vrijednosnih orijentacija mladih u Hrvatskoj pokazalo da većina mladih živi u roditeljskom domu jer su im roditelji jedini izvor prihoda te da u takvom zajedničkom višegeneracijskom obiteljskom životu prevladava "pomirljivi konformizam" (Leburić, 2001. str. 149). Neizvjesnost u planiranju budućnosti mladih ljudi tako obremenjuje više generacija istovremeno te interakcijski stvara nove poteškoće i rizike, ne ostajući samo na razini ekonomsko-egzistencijalnih poteškoća.

Ukratko bi se s obzirom na prostor rizičnosti / potreba ispitanika, djece i mladeži s poremećajima ili rizikom na poremećaje procijenjenih upitnikom YLS – moglo konstatirati sljedeće:

– Zagreb kao glavni i najveći grad u Hrvatskoj pokazuje se najproblematičnijim, a slijede ga mala mjesta,

– s obzirom na veličinu promatranih gradova najbolje rezultate postižu gradovi srednje veličine,

u odnosu na posrednu ili neposrednu zahvaćenost ratnim događanjima, mjesta i gradovi u RH pokazuju male, ali statistički značajne razlike tako da se područja zahvaćena ratom prepoznaju s većom razinom umjerenog rizika, odnosno rizika uopće te najvećim problemima vezanim uz područje obitelji i roditeljstva.

5.2. Činitelji zaštite

5.2.1. Činitelji zaštite obzirom na veličinu grada (rezultati liste prednosti)

Diskriminativnom analizom izolirane su dvije statistički značajne diskriminativne funkcije (tablice 9 i 10).

Tablica 9. Diskriminacijske vrijednosti (λ), centriodi grupa (C), standardna devijacija diskriminacijskih funkcija (SD), F-test i razina statističke značajnosti (P)

DF	Lambda	C 1	C 2	C 3	SD 1	SD 2	SD 3	F	P
1	1.3957	.74	-.92	.11	2.12	2.38	2.29	10.84	.000
2	.6167	-.55	-.39	.40	.87	1.01	.99	32.07	.000

Legenda:

C 1 = grad Zagreb

C 2 = gradovi srednje veličine

C 3 = mala mjesta i gradovi

S obzirom na veličinu vrijednosti λ evidentno je da prva diskriminativna funkcija objašnjava znatno veći dio varijabiliteta rezultata u odnosu na drugu diskriminativnu funkciju.

Prvu diskriminativnu funkciju definiraju varijable koje s njom imaju uglavnom nisku i pozitivnu korelaciju. To su varijable koje govore o želji da se pomogne drugim ljudima u ostvarivanju jednakosti, zajedničkog dobra, dobroj organiziranosti i osjećaju da se kontrolira vlastiti život, trajnom zalaganju za istinu i pravdu.

S obzirom na pretpostavljenih osam područja razvojnih prednosti, varijable koje sudjeluju u definiranju prve diskriminativne funkcije u potpunosti pripadaju unutarnjim prednostima razvoja koje se temelje na vlastitim potencijalima što se razvijaju u kontekstu socijalnog iskustva.

Tablica 10. Struktura diskriminacijskih funkcija

Varijable	Diskriminacijski koeficijanti		Diskriminacijske funkcije	
Potpora u obitelji	-.05	-.09	.33	-.26
Pozitivna komunik. u obitelji	.18	-.15	.46	-.17
Odnosi s drugim odraslima	.19	.03	.29	-.02
Brižno susjedstvo	.19	-.06	.44	-.28
Kvalitetna klima u školi	.08	-.23	.43	-.10
Uključenost roditelja u šk.	-.08	-.01	.36	-.01
Zajednica podržava mlade	.08	.02	.50	.04
Mladi su izvor potencijala	.12	.09	.49	.07
Mladi pomažu u zajednici	.13	-.05	.54	-.14
Sigurnost	-.13	.07	.39	-.06
Obiteljske granice	.04	.01	.47	-.03
Školske granice	-.16	-.05	.29	-.04
Granice susjedstva	.08	-.39	.27	-.51
Odrasli kao model mladima	.10	-.13	.52	-.11
Pozitivan utjecaj vršnjaka	.25	.16	.50	.13
Visoka očekivanja	-.06	.14	.46	.07
Kreativne aktivnosti	-.18	-.13	.30	-.10
Programi za mlade	.10	.01	.41	-.05
Vjerske zajednice	.02	-.04	.33	-.11
Slobodno vrijeme van kuće	.01	.03	-.03	.11
Motiviranost za postignuće	.08	.14	.59	.09
Aktivno učenje	.12	.14	.61	.17
Domaća zadaća	.22	.13	.52	.20
Vežanost uz školu	.07	.23	.54	.17
Čitanje iz zadovoljstva	.16	.04	.53	.03
Brižnost za druge	.24	-.16	.67	-.16
Vrednovanje jednakosti	.34	-.21	.63	-.18
Osobni integritet	.10	-.02	.42	.15
Poštenje	.29	.04	.58	.02
Odgovornost	.21	-.07	.57	.07
Samokontrola	.15	-.06	.45	-.09
Planiranje, donošenje odluka	.27	.21	.64	.30
Interpersonalna kompetent.	.09	.23	.49	.23
Kulturalna kompetentnost	.09	-.23	.42	-.14
Odolijevanje negativnostima	.11	.43	.40	.49
Miroljubivost u konfliktima	.09	.14	.48	.22
Osobna snaga	.27	.12	.65	.06
Samopouzdanje	.20	-.18	.58	-.19
Životni ciljevi i smisao	.13	-.22	.58	-.28
Vjera u budućnost	.11	-.15	.53	-.28

Iz pozicije centroida vidljivo je da postojanje spomenutih razvojnih prednosti najboljim procjenjuju ispitanici srednje velikih gradova, nešto lošijim ispitanici mjesta ispod 50.000 stanovnika, a najlošijima djeca i mladi iz Zagreba. Takvi rezultati govore u prilog mogućnosti razvoja pozitivnih vrijednosti, pozitivnog identiteta i socijalne kompetentnosti prvenstveno u srednje velikim gradovima, te u malim mjestima, dok Zagreb pruža najslabije mogućnost za razvoj takvih prednosti. Vjerojatan uzrok tomu jest to što gradovi srednje veličine imaju sadržane prednosti iskustava koja uvjetuju doživljavanja bliskosti s ostalim članovima zajednice i mrežu socijalne podrške koja je karakteristična za manja mjesta i gradove. Veliki gradovi upravo svojom glomaznošću stvaraju osjećaj individualizacije i nedostatak u doživljavanju jedinke kao dijela zajedničke cjeline, te nedostatak suradnje među stanovnicima takvih gradova. Ta obilježja velikih gradova naročito su značajna iz pozicije marginalnih grupa, kojima u pravilu i pripadaju ispitanici ovog istraživanja.

Druga diskriminativna funkcija definirana je varijablama koje su u pretežno niskim i negativnim korelacijama s njom, a govore o mogućnosti odolijevanja nagovorima vršnjaka, te procjeni da nitko osim roditelja nema uvid u ispitanikovo ponašanje, o školi kao mjestu u kojem izostaje potpora ispitaniku, ispitanikovom doživljaju nelagode u susretu s osobama drugih kultura i izostanku vjere da ispitanikov život ima smisla. Ovako definirana diskriminativna funkcija govori o neintegriranosti ispitanika, lošem osjećanju u socijalnoj sredini i bazičnom nepovjerenju.

Za postojanje takve konstelacije razvojnih prednosti najviše potpore nalazimo u odgovorima ispitanika iz Zagreba, a najmanje u odgovorima ispitanika iz srednje velikih gradova.

Stoga i ti rezultati govore u prilog mišljenju da veliki gradovi pridonose doživljaju otuđenosti i nepostojanju mreže socijalne podrške, te na isključivu upućenost na užu obitelj, dok u manjim sredinama nije tako. Manje sredine očito potiču doživljaj bliskosti i sigurnosti mladih. Takvi rezultati upućuju na moguće akcije u okviru velikih gradova koje bi trebale pridonijeti doživljaju sigurnosti i subjektivno boljem osjećanju djece i mladih.

5.2.2. Činitelji zaštite obzirom na zahvaćenost ratom (rezultati liste prednosti)

Izolirane su dvije statistički značajne diskriminativne funkcije:

Tablica 11. Diskriminacijske vrijednosti (lambda), centriodi grupa (C), standardne devijacije diskriminacijskih funkcija (SD), F-test i razina statističke značajnosti (P)

DF	Lambda	C 1	C 2	C 3	SD 1	SD 2	SD 3	F	P
1	1.1453	.58	.44	-.79	1.39	1.40	1.30	28.45	.000
2	.8964	.71	-.59	.19	1.58	1.63	1.93	16.26	.000

Legenda:

C 1 = grad Zagreb

C 2 = gradovi zahvaćeni ratom

C 3 = gradovi nezahvaćeni ratom

S obzirom na veličinu vrijednosti Lambda evidentno je da i prva i druga diskriminativna funkcija objašnjavaju približno jednak dio varijabiliteta rezultata. Prvu diskriminativnu funkciju definiraju varijable koje s njom imaju srednje visoke i uglavnom pozitivne korelacije. Prva diskriminativna funkcija opisana je varijablama koje govore o vjerovanju u smisao života, uključenosti susjeda u praćenje ponašanja ispitanika, teškoćama u sklapanju i održavanju prijateljstva, nemogućnosti odupiranja na nagovore vršnjaka, vjerovanju u lijepu budućnost i mogućnost da se dobije savjet i podrška u otvorenom razgovoru s ukućanima.

Tablica 12. Struktura diskriminacijskih funkcija

Varijable	Diskriminacijski koeficijanti		Diskriminacijske funkcije	
Potpora u obitelji	.22	-.16	.60	-.07
Pozitivna komunik. u obitelji	.23	.11	.42	.19
Odnosi s drugima odraslima	-.01	.18	.06	.26
Brižno susjedstvo	.09	.17	.26	.34
Kvalitetna klima u školi	.15	.14	.16	.35
Uključenost roditelja u ško.	-.04	-.05	.15	.25
Zajednica podržava mlade	.02	.05	.17	.37
Mladi su izvor potencijala	-.02	.06	.14	.37
Mladi pomažu u zajednici	-.05	.21	.05	.57
Sigurnost	.06	-.23	.38	.11
Obiteljske granice	.08	-.02	.29	.26
Školske granice	-.01	-.11	.21	.14
Granice susjedstva	.35	.10	.48	.06
Odrasli kao model mladima	.09	.13	.27	.36
Pozitivan utjecaj vršnjaka	-.15	.25	-.11	.58
Visoka očekivanja	-.06	-.12	.21	.28
Kreativne aktivnosti	.18	-.24	.39	.03
Programi za mlade	.12	.00	.31	.19
Vjerske zajednice	.02	.04	.25	.17
Slobodno vrijeme van kuće	-.18	.13	-.36	.24
Motiviranost za postignuće	.07	-.09	.29	.34
Aktivno učenje	-.04	.04	.18	.44
Domaća zadaća	.03	.11	.13	.37
Vežanost uz školu	-.15	.02	.16	.38
Čitanje iz zadovoljstva	-.02	.15	.09	.47
Brižnost za druge	.16	.24	.25	.55
Vrednovanje jednakosti	.10	.42	.20	.55
Osobni integritet	-.16	.24	-.24	.59
Poštenje	.08	.20	.09	.54
Odgovornost	.03	.24	.00	.58
Samokontrola	.15	.07	.30	.25
Planiranje, donošenje odluka	-.07	.17	.00	.58
Interpersonalna kompetentn.	-.27	.14	-.21	.62
Kulturalna kompetentnost	.07	.20	.02	.47
Odolijevanje negativnostima	-.31	.04	-.28	.49
Miroljubivost u konfliktima	-.11	.08	-.03	.46
Osobna snaga	.05	.15	.23	.47
Samopouzdanje	.24	.15	.34	.39
Životni ciljevi i smisao	.40	-.01	.64	.17
Vjera u budućnost	.30	-.02	.58	.17

S obzirom na pretpostavljenih osam područja koja podupiru zdrav i zadovoljavajući razvoj mlade osobe, u definiranju diskriminativne funkcije sudjeluju najvećim dijelom varijable iz područja unutarnjih prednosti, tj. socijalne kompetentnosti i pozitivnog identiteta.

Iz pozicije centroida može se zaključiti da po prvoj diskriminativnoj funkciji postojanje najboljih razvojnih prednosti procjenjuju ispitanici u gradovima nezahvaćenim ratom, nešto lošije oni u gradovima zahvaćenim ratom, a najlošije u gradu Zagrebu. Rezultati upozoravaju na činjenicu da se negativnosti ratnih zbivanja protežu na cijelu zemlju i da nepostojanje neposredne ratne opasnosti u mjestu prebivanja može stvoriti dojam da socijalna i psihološka intervencija nije potrebna. Očito je da se negativna opća klima u zemlji, osjećaj besperspektivnosti koji može biti inicijatorom problema u ponašanju, proteže na sve, bez obzira na neposrednu (ne)ugroženost ratnim opasnostima. Neosporna je činjenica da su mnogi optimalni uvjeti razvoja (npr. optimizam u odnosu na budućnost, podrška i savjeti u obitelji, vjerovanje u smisao života), izostali upravo u gradovima zahvaćenim ratom. Takav podatak upućuje na nužnost djelovanja upravo u onim segmentima osnaživanja mladih, koji su se i u područjima rizičnosti pokazali simptomatičnima (ugroženost obitelji).

Drugu diskriminativnu funkciju definiraju varijable s niskim i uglavnom pozitivnim korelacijama s diskriminativnom funkcijom. To su varijable koje govore o potrebi da svi ljudi budu jednaki, da nestane siromaštva i gladi, da se pomaže drugim ljudima, da se bude odgovoran za vlastito ponašanje te obranu svojih razmišljanja i stavova. Na ključnim područjima prednosti razvoja u definiranju druge diskriminativne funkcije sudjeluju varijable iz gotovo samo jednog područja unutarnjih prednosti, a to su pozitivne vrijednosti.

S obzirom na poziciju centroida evidentno je da najbolje procjene postojanja navedenih razvojnih prednosti procjenjuju ispitanici iz gradova zahvaćenih ratom, lošije oni u gradovima nezahvaćenim ratom, a najlošije oni u gradu Zagrebu. Ti rezultati mogu ukazivati da doživljaj zajedništva, humanosti i pozitivnih općeljudskih vrijednosti može upravo biti potaknut neposrednom opasnošću i ugroženošću u kojoj su se ispitanici nalazili i koji su za posljedice imali povećanu brigu kako za vlastiti tako i zajednički integritet i dobrobit. Poznato je da krize i doživljaj opasnosti homogeniziraju ljude što se i u tom slučaju pokazalo točnim.

U istom smjeru na neki način govore i podaci koje je dobila Urbanc (2000), a prema kojima je vjera u budućnost na razini nematerijalnih očekivanja očuvana kod adolescenata i prognanika koji su živjeli u tom statusu zajedno sa svojim roditeljima u velikom gradu.

6. Verifikacija hipoteza i zaključci

Hipoteze od kojih se krenulo u istraživanju, samo su djelomično potvrđene.

Prva je hipoteza potvrđena. To znači da su rezultati potvrdili očekivanja u odnosu na Zagreb, glavni grad Hrvatske, kao grad s najviše rizika za pojavu i razvoj poremećaja u ponašanju djece i mladeži. Posebno se razlike uočavaju u odnosu na gradove srednje veličine (u našem istraživanju 100.000–200.000). Iz rezultata bi se mogao izvući zaključak o gradovima srednje veličine, dakle iznad 100.000, a manje od 200.000 stanovnika, kao gradovima po mjeri čovjeka. Takvi rezultati nimalo ne čude ukoliko se vratimo na uvodno spomenute prednosti i nedostatke i velikih i malih gradova i mjesta, a što bi se u korištenoj podjeli zaista moglo tumačiti zlatnom sredinom, koja naglašava prednosti i umanjuje negativnosti jednih i drugih.

Druga hipoteza samo je djelomično potvrđena. Rezultati su pokazali da prema samoprocjeni ispitanika najviše prednosti procjenjuju ispitanici iz gradova srednje veličine, ali prije svega to se odnosi na unutarnje prednosti. Istina je da se unutarnje prednosti razvoja temelje na vlastitim potencijalima koji se razvijaju u kontekstu socijalnog iskustva. Tako i ovi rezultati potkrepljuju rezultate potvrđene prvom hipotezom.

Treća je hipoteza također samo djelomično potvrđena. Općenito je moguće reći kako su razlike u odnosu na rizike i prednosti u gradovima i mjestima Hrvatske što su bili zahvaćeni

ratom ili nisu bili zahvaćeni, vrlo male, mada u nekim slučajevima ipak statistički značajne. U neku su ruku čak i oprečne, pa s jedne se strane nalazi više rizika u gradovima zahvaćenima ratom, a s druge ispitanici samoprocjenjuju i više prednosti, posebno unutarnjih. To posljednje može služiti kao svojevrsna potvrda općem znanju da je kriza za određene pojedince istovremeno i mogućnost.

Gotovo najlošija situacija zagrebačkih ispitanika ne čudi, budući da je već prije bilo utvrđeno da se na tom području diferenciraju ispitanici rizika višega nego drugdje. Iz rezultata proizlazi kako zahvaćenost ratom ne predstavlja rizik za razvoj težih oblika osobne i obiteljske patologije, odnosno da u razvoju tih pojava znatnije sudjeluju neki drugi čimbenici. No treba također napomenuti kako je upravo Zagreb (ali i drugi gradovi i mjesta koji nisu zahvaćeni ratom) primio najveći broj izbjeglica i prognanika iz područja zahvaćenih ratom, pa je teško diferencirati ispitanike u odnosu na porijeklo, odnosno u ovom istraživanju to nismo učinili. Stoga je moguće reći da se radilo o vremenu nabijenom emocijama i ulaganju svih napora, umnih i fizičkih, u preživljavanje. To nikako ne znači da bi rat bio dobra situacija, jer iz ljudi izvlači pozitivno. S druge pak strane, Zagreb je predstavljao "oazu i obećanu zemlju" za brojne izbjeglice i prognanike, ali vrlo često i veliko razočaranje u odnosu na očekivanja (često, naravno, i nerealna). Teškoće s kojima se je nosio Zagreb i drugi gradovi koji nisu bili zahvaćeni direktnim ratnim razaranja (ali vrlo često pod uzbunama, s tisućama muškaraca na ratnim crtama, s neimaštinom, nefunkcioniranjem brojnih institucija civilnog društva i sl.) nisu mogli biti adekvatno i dovoljno utočište ljudima koji su prošli brojne ratne strahote, koji su izgubili svoje najbliže i imovinu, koji su trebali brigu i podršku zdrave zajednice. Stoga se upravo u to vrijeme i u tim sredinama počinju javljati brojni simptomi ne samo PTSP-a, već i djelovanja drugih rizičnih čimbenika (nezaposlenost, neimaština, neadekvatan odnos domicilnog stanovništva prema prognanima i izbjeglicama, a često i obrnuto, tj. međusobna okrivljavanja, nepostojanje oslonca za djecu kod njihovih najbližih opterećenih brigama), odnosno u to je vrijeme postojala neravnoteža rizičnih i zaštitnih čimbenika, naravno na štetu zaštitnih – a i danas još uvijek ta neravnoteža postoji. Unatrag nekoliko godina započeo je proces povratka izbjeglica i prognanika u njihova mjesta, ali taj proces teče sporo i povezan je s brojnim problemima, a među najtežima je nemogućnost zapošljavanja, jer ne postoji prateći gospodarski razvoj. Pretežno se radi samo o obnavljanju kuća za stanovanje, dok druge prateće ali vitalne funkcije života određenoga grada, mjesta izostaju. To stvara nove i teške probleme. Također, velik broj izbjeglih i prognanika, ali i drugih osoba doseljenih iz različitih krajeva Hrvatske i izvan nje, a radilo se o procesu pokrenutu ratnim zbivanjima – ne žele povratak u svoja mjesta iz kojih su otišli, i oni žele ostati, posebno u većim gradovima.

Rezultati ovog istraživanja daju vrlo jasne smjernice za buduće djelovanje kojemu bi cilj bio jačanje prednosti za razvoj djece i mladeži, a reduciranja rizika za razvoj poremećaja u ponašanju. Ne ponavljajući detalje, moguće je zaključiti slijedeće:

– glavni grad i mala mjesta u Hrvatskoj trebalo bi organizirati po načelima funkcioniranja gradova srednje veličine. Zagreb bi trebalo urediti po načelu srednjih gradova, dakle ne centralizirano, već kroz osmišljavanje bolje komunikacije i djelatnosti u okviru lokalnih zajednica, kvartova, naselja ili slično. Također to može biti i model za mala mjesta, koja bi trebalo umrežiti na način poboljšavanja komunikacija na svim razinama (promet, usluge, programi i intervencije, međuljudska komunikacija);

– u socijalnoj, obrazovnoj, zdravstvenoj i drugoj politici i orijentaciji državnog i nedržavnog sektora veću pažnju potrebno je obratiti područjima koja su bila direktno zahvaćena ratnim sukobima i stradanjima, i to posebno mjerama koje će bilo preventivno, bilo intervencijski biti usmjerene na obitelj i roditeljstvo. Pri tome je nužno mjere usmjeriti prema redukciji siromaštva i patologije kroz aktivnosti zapošljavanja; kriza kao mogućnost (i kroz rezultate ovog istraživanja moguće je potvrditi tu tezu), ali onda zaista i tako da se ta mogućnost iskoristi.

LITERATURA

- Davison, G. C. i Neale, J. M. (1999) **Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja**. Naklada Slap, Jastrebarsko.
- DSM IV** (1996) Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje. Američka psihijatrijska udruga (četvrto izdanje). Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Hoge, R. D. i Andrews, D. A. (1994) **The Youth Level of Service / Case Management Inventory: Description and Evaluation**. Carleton University. Department of Psychology. Ottawa. Ontario.
- Ilišin, V. i Radin, F. (ur) (?? FALI Godina ??) **Mladi uoči trećeg milenija**. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb.
- Lacković-Grgin, K. (2000) **Stres u djece i adolescenata**. Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Laucht, M., Esser, G. i Schmidt, M. H. (1998) Risiko- und Schutzfaktoren der freukindlichen Entwicklung: Empirische Befunde. **Zeitschrift fuer Kinder- und Jugendpsychiatrie** 26:6-20.
- Leburić, A. (2001) Životni stilovi mladih – metodološki i empirijski aspekti, u Tomić-Koludrović i Leburić, A. **Skeptična generacija**. AGM, Zagreb, 77-138.
- Leffert, N., Benson, P. L. i Roehlkepartain, J. L. (1997) **Starting Out Right**. Search Institute, Mineapolis.
- Regoli, R. M. i Hewitt, J. D. (1991) **Delinquency in Society. A Child-Centered Approach**. McGraw-Hill, Inc., New York.
- Sherman, L. W. i sur. (1998) **Preventing Crime: What Works, what Doesn't, what's Promising**. www.preventingcrime.org./report/
- Urbanc, K. (2000) Percepcija vlastite budućnosti adolescenata kao mogući zaštitni čimbenik. **Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada** 7., 2. 151-167.
- Žižak, A., Koller-Trbović, N. i Lebedina-Manzoni, M. (2001) **Od rizika do intervencije**. Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

RISK AND PROTECTION FACTORS IN RELATION TO THE CITY LARGENESS AND DISPOSAL TO WAR DISTRACTIONS

MARIJA LEBEDINA-MANZONI

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences
University of Zagreb

Presented research was undertaken with the goal to find out what are the needs of children and youth in the Republic of Croatia regarding psychosocial interventions and social support. The aim of this paper is to discuss and answer some of the questions posed in relation to the contribution of city largeness and disposal to war distractions in Croatia during last decade to risk and protection factors in child development. So, in this article only one part of results generated by the research are presented (more about the research in Žižak, Koller-trbović and Lebedina-Manzoni, 2001). Sample consists of 271 subject, children or youth with behavioural problems or in a risk of entering behavioural problems and who have been included in one or more interventions by one of fourteen centres for social work during year 1998. The sample was divided into sub samples depending on criterion variables (city largeness and disposal to war distractions). Risk factors have been measured by The Youth Level of Services/Case Management Inventory (YLS/CMI) constructed by Hoge and Andrews (1994). Protective factors have been measured by the modified version of Check List of Developmental Assets that was created by Search Institute of Minneapolis (Leffert, Benson and Roehl-

kepartain, 1997). Multi-variant methods of data processing were used for obtaining and interpreting results. In general, result suggest the need to plan intervention strategies in regard to the city largeness and specific risk factors that should be kept under control, as well as protective factors that should be implemented and stimulate in the different communities.

Key words: RISK FACTORS, PROTECTIVE FACTORS, WAR DISTRACTIONS, CITY LARGENESS, BEHAVIOURAL PROBLEMS